

DOPRINOS VARAŽDINSKE MLADEŽI DOBROTVORNIM AKTIVNOSTIMA TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Autor u radu daje pregled aktivnosti varaždinskih srednjoškolaca i mladeži u lokalnim dobrotvornim društvima u vrijeme Prvog svjetskog rata.

Izbijanje ratnog sukoba koji je ubrzo prerastao u rat do tad neviđenih razmjera među suvremenicima poznat kao *Veliki rat*, bečki je režim iskoristio za uvođenje izvanrednog stanja. U čitavoj Austro-Ugarskoj bila su ukinuta ustavna Aprava i zabranjene javne manifestacije. Društveni i politički život sveden je na minimum, a Bansom naredbom od 27. srpnja 1914. godine, bilo je obustavljeno osnivanje i djelovanje svih udruga i korporacija u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Porotno suđenje bilo je ukinuto i nadomješteno uvođenjem prijekih sudova. Isto tako bio je ukinut i Zakon o slobodi tiska i uvedena preventivna cenzura.¹ U Varaždinu je u skladu s navedenim promjenama, također uslijedilo drastično pogoršavanje stanja ljudskih prava i sloboda, popraćeno pretresima i progonima.

DOBROTVORNI RAD

Dok su sve ostale vrste aktivnosti morale biti odgođene do sazrijevanja političkih preduvjeta potrebnih za njihovu realizaciju, humanitarni rad je vladajući režim od samog početka, ne samo odobravao, nego ga je i sam nastojao poticati. S obzirom da su se, zahvaljujući ratu, okolnosti u kojima se Austro-ugarska Monarhija našla, sve više pogoršavale, ta je podrška s vremenom postajala sve očitija. Brojni vojni neuspjesi pridonosili su pogoršavanju cjelokupnog stanja unutar njenih granica. Problem prehranjivanja stanovništva već je 1915. godine, postao izuzetno velik. Kao

¹ *Naše pravice*, br. 31, od 30. VII. 1914., str. 5.

posljedica gladi i neimaštine, počeli su izbijati i štrajkovi nezadovoljnog radništva. Budući da je granica s *translajtanijom* bila pretvorena u carinsku granicu, a ugarska vlada je namjerno onemogućavala prebacivanje hrane u drugu polovicu države, u austrijskom dijelu Monarhije se situacija kontinuirano pogoršavala. Osim hrane, za potrebe civilnog stanovništva nedostajalo je i drugih vrsta za preživljavanje neopodnih artikala.² S vremenom je i vojska bila sve lošije opskrbljivana i opremana, dok je nestašica hrane bila sve osjetnija čak i na bojištima. Stoga je razumljivo da je dobrotvorna aktivnost u ovakvim okolnostima bila, ne samo poželjna, već su je vlasti nastojale stimulirati u svim slojevima stanovništva pa čak i među školskom mladeži. S obzirom da početkom rata niti rad omladinskih udruga nije bio dozvoljen, vlasti su učenički dobrotvorni rad poticale neposrednim obraćanjem i otvorenim pozivima upućenim ravnateljstvima pojedinih školskih ustanova.

PRIKUPLJANJE NOVČANIH PRILOGA

Budući da se Varaždin nakon izbijanja svjetskog sukoba, našao u geografski relativno povoljnom položaju, dovoljno daleko od bojišne crte kako ne bi bio neposredno ugrožen, a dovoljno blizu i s dobrim prometnim vezama kako bi ga se iskoristilo za logistiku i zbrinjavanje ranjenika, za potrebe vojske su u gradu bili iskorišteni brojni javni prostori i zgrade. Premda je gradska bolnica bila proširivana neposredno pred rat, ukazala se potreba za novim, privremenim bolničkim prostorom. Stoga su neke veće javne zgrade bile pretvorene u pričuvene vojne bolnice. Toj svrsi su, između ostalih, od samog početka poslužile, zgrada gradske *Više djevojačke škole*, koja je bila preuređena za potrebe bolnice Crvenog križa,³ zatim domobranska vojarna, u kojoj je bio osiguran prostor za prihvrat 600 ranjenika i zgrada varaždinske Gimnazije koja je bila pripremljena za zbrinjavanje približno 400 osoba. Spomenute prilagodbe bile su napravljene prije početka školske godine 1914./15.⁴ U tu svrhu zgrada Gimnazije bila je ispražnjena, a njezine bogate školske zbirke bile su sklonjene u koncertnu dvoranu varaždinskog kazališta. Za gimnazijalce je nastava bila organizirana u prostorima *Niže djevojačke škole* koji u mnogočemu nisu odgovarali potrebama.⁵ Varaždinska *Niža pučka dječjačka i Šegrtska škola* koje su do tad dijelile zgradu s Gimnazijom, najvećim su dijelom nastavu nastavile održavati u prostorima

---

² J. HORVAT: *Politička povijest hrvatske*, str. 361.

³ *Izvešće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 37.

⁴ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 1915.*, str. 83.

⁵ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 1915.*, str. 83.

gradskog kazališta.⁶ Kako je i zgrada gradske *Više djevojačke škole* bila preuređena za potrebe bolnice Crvenog križa,⁷ gradske djevojačke škole morale su tijekom ratnih godina, podijeliti prostor s djevojačkim školama u uršulinskom samostanu.⁸ Njihova nastava je, prema dogovoru gradskog poglavarstva i uprave samostana od 22. rujna 1914. godine, bila organizirana u obje smjene, tako da su pojedine škole prostor koristile prema dogovoru u točno određene dane.⁹

Iako su uvjeti za redovito održavanje nastave bili znatno pogoršani, mladež svih varaždinskih škola od samog početka marljivo se uključivala u brojne aktivnosti dobrotvornog karaktera ili ih je pod vodstvom prosvjetnih djelatnika i sama organizirala. Među učenicima su tijekom čitavog ratnog razdoblja u različite svrhe redovito bili prikupljeni dobrotvorni prilozi među kojima su značajan udio predstavljali prilozi u gotovom novcu. Svrha sabirnih aktivnosti najčešće je bila usmjerenavna na pomaganje vojnicima na bojištima, ranjenicima, ratnoj siročadi i obiteljima poginulih vojnika i invalidima, na prehranu siromašnih učenika, na zbrinjavanje učenika iz Međimurja i slično. Takva prikupljanja bila su često organizirana povodom pojedinih blagdana, a redovito povodom Božića. Vlasti su se povodom toga službeno obraćale ravnateljstvima pojedinih škola, pozivajući mladež na sudjelovanje u sabirnim aktivnostima.¹⁰

Tablica 1. Prilozi učenika varaždinskih škola vojnicima na bojištu povodom božićnih blagdana, izraženi u krunama

ŠKOLA	1914./15.	1915./16.	1916./17.
Kraljevska velika gimnazija u Varaždinu	152,16	137	163,51
Viša i niža pučka djevojačka škola uršulinskog samostana u Varaždinu	200		71,22
Gradska niža i viša pučka djevojačka škola i ženska stručna škola	173	71,22	88,5
Obje gradske pučke djevojačke učione i Šegrtska škola slobodnog i kraljevskog grada Varaždina	107	16	85,5

Koliko je dobrotvorna aktivnost režimu bila važna, svjedoči i činjenica da su pozivi na prikupljanje dobrotvornih priloga bili upućivani s gotovo svih razina vlasti.

⁶ *Godišnji izvještaj obiju pučkih gradskih djevojačkih učiona i Šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina za školsku godinu 1914.- 15., str. 5.*

⁷ *Izješće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16., str. 37.*

⁸ *Izještaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 15., str. 9.*

⁹ Isto, str. 4.

¹⁰ Okružnica bana kraljevina Hrvatske i Slavonije br. 28932 od 13. XI. 1914., *Izještaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1914. - 1915., str. 81.*

Zemaljska vlada iz Zagreba je primjerice, posebnom okružnicom od 17. travnja 1915. godine, pozvala svu školsku mladež na prikupljanje novčanih potpora za *hrvatsko-slavonske nemoćnike*¹¹ te da prikupljene priloge mjesečno šalje *Zemaljskom odboru za strukovno liječenje, naobrazbu i opskrbu hrvatsko-slavonskih ratnih nemoćnika u Zagrebu*, što je i varaždinsku mladež potaknulo na poduzimanje sabirnih akcija. Budući da su varaždinsko gradsko zastupstvo i skupština Varaždinske županije samoinicijativno odlučili utemeljiti *Zakladu za nemoćne vojnike grada i županije varaždinske iz svjetskog rata 1914.-15.*, varaždinsko gradsko poglavarstvo također je uputilo poziv na sakupljanje priloga među školskom mladeži.¹² U tu svrhu su učenici *Niže pučke dječjačke škole i Šegrtske škole* 18. veljače 1916., kr. vladinom povjereniku Stjepanu pl. Beloševiću dostavili prikupljenu svotu od 46 kruna i 86 filira.¹³

Tablica 2. Novčani prilozi prikupljeni kao potpora ratnim nemoćnicima, izraženi u krunama

ŠKOLA	1914./15.	1915./16.	1916./17.	1917./18.
Kraljevska velika gimnazija u Varaždinu	65,30		372,20	476,00
Viša i niža pučka djevojačka škola uršulinskog samostana u Varaždinu	72,00	428,00		
Gradska niža i viša pučka djevojačka škola i ženska stručna škola	188,00	100,00	187,50	
Obje gradske pučke dječjačke učione i Šegrtska škola slobodnog i kraljevskog grada Varaždina	119,30	17,82	136,00	

U pojedinim školama su i u tu svrhu novčani prilozi bili prikupljeni mjesečno, a sakupljeni iznosi redovito su slani na za to određenu sabirnu adresu.¹⁴ U gradskim djevojačkim školama je za tu namjenu primjerice, samo u mjesecu studenom 1915. godine, bilo sakupljeno više od 57,5 kruna, a u mjesecu prosincu 41 kruna.¹⁵ Premda su se ove svote na prvi pogled činile minorne, valja napomenuti kako je, neovisno o ratom izazvanom nedostatku radne snage, najniže plaćeni težak u berbi grožđa za osmosatni

¹¹ Okružnica br. 10682., *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 1915.*, str. 82.

¹² *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 15.*, str. 10.

¹³ *Godišnji izvještaj obiju pučkih gradskih dječjačkih učiona i Šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 7.

¹⁴ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 1916.*, *Ljetopis*, str. 81.

¹⁵ *Izvešće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 33.

rad u to vrijeme dobivao 1 krunu i 20 filira dnevno,¹⁶ dok je, zahvaljujući oskudici s živežnim namjernicama, kilogram masti u istom razdoblju koštao 12 kruna.¹⁷

U svakoj prilici mladež je nastojala prikupljati dobrovoljne priloge za *siročad poginulih i ranjenih hrvatskih vojnika* te za ratnu siročad uopće. Ova se aktivnost posebno intenzivirala u zadnjim ratnim godinama, pa su tijekom školske godine 1916./17., učenice gradske *Niže i Više pučke djevojačke škole* i *Ženske stručne škole* za siročad uspjele prikupiti približno 87 kruna.¹⁸ Kako bi takve aktivnosti što više potpomogle, školske su vlasti 22. travanj proglasile *Danom ratne siročadi* kad su takve sabirne akcije bile sustavno provođene.¹⁹ Gimnazijska mladež je u takvim prilikama priređivala humanitarne koncerte, pa je na koncertu organiziranom 26. travnja 1917. godine u tu svrhu bilo prikupljeno petstotinjak kruna,²⁰ dok je do kraja svibnja, samo za siročad bilo prikupljeno novih 113,5 kruna.²¹ Kako bi se ovakva prikupljanja učinilo sustavnim, u međuvremenu su školske vlasti službeno propisale da se prikupljanje priloga za siročad vojnika poginulih u ratu treba organizirati triput godišnje.²²

Tablica 3. Novčani prilozii prikupljeni u varaždinskim školama za potporu ratnoj siročadi, izraženi u krunama

ŠKOLA	1916./17.	1917./18.
Kraljevska velika gimnazija u Varaždinu	1213,50	556,23
Viša i niža pučka djevojačka škola uršulinskog samostana u Varaždinu	425,50	
Gradska niža i viša pučka djevojačka škola i ženska stručna škola	1724,50	3300,00

Tijekom ratnih godina mladež je novac za dobrotvorne priloge pribavljala kad god bi se za to ukazala potreba. Kako bi se primjerice, pomoglo stanovnicima Hrvatskog Primorja koji su, uz brojne ratne nedaće, bili i dodatno pogođeni potresom, varaždinska je mladež na poziv gradonačelnika Pere Magdića, tijekom školske godine 1915./16. u tu svrhu pokrenula novu sabirnu akciju. Prikupljanju pomoći, prema svojim mogućnostima, pridružili su se polaznici svih varaždinskih škola.

¹⁶ Petra MARINCEL: „Gospodarski život grada“, Katalog izložbe *Narod u nevolji veliki rat na varaždinskom području*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin 2014., str. 42.

¹⁷ Isto, str. 43.

¹⁸ *Izvešće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1916.- 17.*, str. 32.

¹⁹ Visoka naredba od 18. ožujka 1917., br. 6089, *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1916.- 1917.*, *Ljetopis*, str. 29.

²⁰ *Hrvatsko pravo*, br. 19 od 12. V. 1917., str. 6.

²¹ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1916. - 1917.*, *Ljetopis*, str. 32.

²² Visoka naredba od 12. svibnja 1916., br. 13147, *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1916.- 1917.*, *Ljetopis*, str. 27.

Tablica 4. Prilozi prikupljeni za stradalnike potresa u Hrvatskom Primorju, izraženi u krunama

ŠKOLA	1915./16.
Kraljevska velika gimnazija u Varaždinu	139,00
Viša i niža pučka djevojačka škola uršulinskog samostana u Varaždinu	60,00
Gradska niža i viša pučka djevojačka škola i ženska stručna škola	90,38
Obje gradske pučke dječjačke učione i Šegrtska škola slobodnog i kraljevskog grada Varaždina	100,66

Novčana sredstva su među školskom mladeži, često bila prikupljana kupnjom i prodajom raznih vrsta spomen-predmeta poput: znakova *spomen-križa*, žalbenih znakova povodom smrti cara Franje Josipa I., *invalid-koledara*, plaketa *Narod za svoje nemoćnike*, te raznih vrsta u tu svrhu izrađenih promidžbenih materijala. Tako je primjerice, samo među polaznicima varaždinske *Niže pučke dječjačke škole* i *Šegrtske škole*, tijekom školske godine 1916./17. u svrhu podupiranja *Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Kraljevina Hrvatske i Slavonije* iz Zagreba, bilo rasprodano stotinjak pjesmica barunice Ivke Ožegović.²³ Povodom smrti cara Franje Josipa I., među školskom mladeži spomenutih škola bilo je rasprodano 169 komada žalobnih znakova koje su učenici nosili tijekom razdoblja korote.²⁴

Tablica 5. Prikupljeni novčani prilozi u varaždinskim gradskim djevojačkim školama u školskoj godini 1917./18., izraženi u krunama

SVRHA	SVOTA
za siročad u ratu palih junaka	149,86
za <i>Dom sv. Josipa i Franje Žavera</i> za hrv. siročad	234,59
za znakove i razglednice u korist <i>fonda za ratnu siročad</i>	73,00
za Dan ratne siročadi	2833,51
za Crveni križ	483,96
za invalide	475,87
za Srećke u korist siročadi u ratu palih Varaždinaca	400,00
za VIII. ratni zajam	3850,00
za Bojno poštanske dopisnice	100,50
za Invalid-koledare	72,00
za istarsku djecu	40,00
za Spomen-spis našeg kralja i kraljice	61,80
za Dječji dan	1446,85
za narodni dar Mariji Ružički Strozzi	181,84

²³ *Izvještaj Niže pučke dječjačke škole i Šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Varaždina za školsku godinu 1916.-1917.*, str. 12.

²⁴ Isto, str. 10.

Tijekom školske godine 1916./17. učenice djevojačkih škola u varaždinskom uršulinskom samostanu prikupile su za razne dobrotvorne svrhe ukupno 1126 kruna i 39 filira,²⁵ dok su polaznice varaždinskih gradskih pučkih djevojačkih škola i varaždinske *Ženske stručne škole* u posljednjoj ratnoj godini u raznim dobrotvornim aktivnostima uspjele prikupiti ukupni novčani iznos od gotovo 10400 kruna.²⁶

Budući da su vlasti sredstva potrebna za vođenje rata prikupljale i raspisivanjem ratnog zajma, državni ratni zajam ubrzo se počeo redovito upisivati i u školama varaždinskog područja. Kako bi ova akcija polučila što bolje rezultate, a prikupljanje sredstava bilo što učinkovitije, sam ban je svim ravnateljstvima viših pučkih i srednjih škola uputio okružnicu u kojoj je apelirao na prosvjetne djelatnike da potiču mladež na rodoljublje i sudjelovanje u toj akciji.²⁷ Odjel za bogoštovlje i nastavu kraljevske zemaljske vlade u tom smislu se 20. travnja 1916. godine, obratio svim školskim ravnateljstvima službenim *Otpisom*.²⁸ Varaždinski gimnazijalci su se u ovu akciju uključili upisivanjem trećeg ratnog zajma,²⁹ dok su se učenici ostalih škola priključili nešto kasnije. Usprkos svemu, ukupan broj sudionika nije bio pretjerano velik, krećući se primjerice, od trojice polaznika IV. razreda pučkih dječjačkih škola koji su upisali, svaki po 50 kruna,³⁰ do tridesetorice gimnazijalaca koji su u okviru sedmog ratnog zajma, uplatili ukupan iznos od čak 8430 kruna.³¹ Premda je većina upisanih iznosa bila niska, ponekad su se pojedinačno upisane svote kretale u rasponu od 50 pa čak do 1000 kruna po učeniku.³²

Tablica 6. Ratni zajam upisan u varaždinsko Gimnazija, izražen u krunama

ŠKOLA	III. ratni zajam	IV. ratni zajam	V. ratni zajam	VI. ratni zajam	VII. ratni zajam
Kr. velika gimnazija u Varaždinu	1600	3000	3150	5050	8430

²⁵ *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1916.-17.*, str. 19.

²⁶ *Hrvatsko pravo*, br. 24 od 15. VI. 1916., str. 2.

²⁷ *Hrvatsko pravo*, br. 18 od 29. IV. 1916., str. 2.

²⁸ Otpis br. 10733, *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1915.-16.*, str. 10.

²⁹ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 1916.*, *Ljetopis*, str. 82.

³⁰ *Godišnji izvještaj obiju pučkih gradskih dječjačkih učiona i Šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina za školsku godinu 1915.- 1916.*, str. 8.

³¹ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1917.- 1918.*, *Ljetopis*, str. 12.

³² *Izvešće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 36.

PRIREĐIVANJE UČENIČKIH PRODUKCIJA U HUMANITARNE SVRHE

Na poticaj zemaljske vlade da se u svrhu prikupljanja sredstava u humanitarne svrhe u školama priređuju javne produkcije s glazbenim, literarnim ili dramskim sadržajima, pojedine škole kojima su to omogućavali kvaliteta njihovih polaznika i u ratnim uvjetima znatno ograničen školski prostor, povremeno bi pripremile takav program, namjenjujući ga roditeljima i široj javnosti. Odazivajući se na ovaj poziv, samostanske konviktrice i polaznice varaždinskih uršulinskih djevojačkih škola 6. i 8. prosinca 1915. godine, priredile su dramu *Sveta Filomena*. Drami je prethodila *glazbeno-deklamatorna produkcija*, također u izvedbi spomenutih konviktica. Ovaj program bio je namijenjen majkama učenica uršulinskih škola, a prisustvovali su mu i brojni uglednici iz grada i županije. Tom prilikom bio je sakupljen dobrotvorni prilog u iznosu od 164 krune, namijenjen pomaganju nemoćnika grada i županije.³³ U okviru prikupljanja novčanih priloga za potrebe organizacije Crvenog križa, škole su tijekom ratnih godina obilazili glumci, priređujući *deklamatorne produkcije*.³⁴ Glumac kraljevskog zemaljskog kazališta u Zagrebu, gospodin Andrija Gerašić je primjerice, tijekom ratnih godina redovito posjećivao djevojačke škole u varaždinskom uršulinskom samostanu. Tijekom ovih posjeta za njihove učenice i goste izvodio je svoj literarno-dramski program tijekom kojeg bi se prikupljali dobrotvorni prilozima. Premda je zemaljska vlada raspustila sve učeničke udruge osim udruženja skauta,³⁵ poduzetni ravnatelj varaždinske Gimnazije, dr. Vjekoslav Pacher koji je općenito bio sklon podupiranju učeničke aktivnosti, nastojao je ponovo aktivirati gimnazijsko učeničko društvo *Svačić* i na humanitarnom području. Čim su to prilike omogućile, ovo je društvo tijekom ratnih godina nastavilo organizirati koncerte s plesom za prikupljanje dobrotvornih priloga kako je to bilo provođeno i u predratnom razdoblju. Čisti prihod priređenih dobrotvornih koncerata i priredaba najčešće je bio namijenjen zbrinjavanju ratnih stradalnika. Tako je 17. veljače 1916. godine, pod pokroviteljstvom velikog župana i kraljevskog povjerenika Stjepana pl. Beloševića u varaždinskom gradskom kazalištu bio priređen koncert gimnazijske mladeži čiji je čisti prihod u iznosu od 777 kruna i 44 filira, bio namijenjen zakladi za invalide, udovice i siročad poginulih ratnika Županije varaždinske.³⁶ Pripremljeni program obuhvaćao je narodne popijevke u izvedbi *Svačićevog* mješovitog i tamburaškog zbora pod ravnanjem učitelja vještina, Tomislava Miškulina koji je neposredno pred

---

³³ *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1915.-16.*, str. 4.

³⁴ Otpis visoke kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 9 - 10.

³⁵ Otpis br. 32742., *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 1915.*, str. 81.

³⁶ *Hrvatsko pravo*, br. 7 od 12. II. 1916., str. 3.

početak rata preuzeo njegovo vođenje.³⁷ Odjel za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade u Zagrebu tom je prilikom ravnatelju, profesorskom zboru i učenicima odao posebno priznanje za požrtvovnost,³⁸ dok je kritika vrlo povoljno ocijenila humanitarnu svrhu, financijski učinak i kvalitetu izvedenog programa.³⁹ Svega 10-ak dana kasnije, 26. veljače 1916. godine, *Svačićev* gimnazijski tamburaški zbor je u organizaciji ivanečke mladeži u svratištu *Ivančica* u Ivancu, priredio koncert u korist hrvatskih slijepih vojnika.⁴⁰

U želji da pomogne invalidima, siročadi i udovicama nastradalih vojnika varaždinske županije, gimnazijska je mladež priredila i koncert koji je 16. veljače 1917. godine, održan u varaždinskom gradskom kazalištu.⁴¹ Program je obuhvaćao izuzetno kvalitetne vokalne, ali i instrumentalne skladbe izvedene na violini ili u izvedbi tamburaškog orkestra. Zanimanje slušateljstva bilo je izuzetno veliko te je gledalište bilo ispunjeno do posljednjeg mjesta, a pritom je bio ostvaren čisti prihod u iznosu od 916 kruna i 68 filira.⁴² Prigodom dobrotvornog koncerta koji su 26. travnja 1917. godine, učenici varaždinske Gimnazije priredili u korist ratne siročadi, bilo je organizirano prikupljanje sredstava primanjem pretplata. U takvim su prilikama obično bogatije i uglednije osobe iz varaždinskog javnog života kao pretplatu izdvajale određene novčane iznose pa je gradonačelnik, dr. Pero Magdić tom prilikom izdvojio 30 kruna, veliki župan Stjepan pl. Belošević 20, a dr. Hinko Blau, 10 kruna.⁴³ Prikupljajući priloge za pomoć ratnoj siročadi, konviktice uršulinskih samostanskih škola su 29. travnja 1917. godine, priredile dramu *Sveta Agneza* u pet činova. Predstavi su između ostalog prisustvovali župan Stjepan pl. Belošević i županijski školski nadzornik, Josip Knežević.⁴⁴ Svota od 287 kruna koja je tom prilikom bila prikupljena, namijenjena je za potrebe zbrinjavanja ratne siročadi.⁴⁵

OSTALI OBLICI UČENIČKOG DOBROTVORNOG RADA

Budući da se izbijanjem rata i u Varaždinu sve nastojalo prilagoditi potrebama vojske, varaždinska tvornica tkanina dijelom je preusmjerila svoju proizvodnju na

---

³⁷ *Izveštaj kr. Velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1913.- 14., Učiteljski zbor*, str. 10.

³⁸ Visoki otpis od 4. ožujka 1916. br. 5443, *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 1916., Ljetopis*, str. 79.

³⁹ *Hrvatsko pravo*, br. 8 od 19. II. 1916., str. 3.

⁴⁰ *Hrvatsko pravo*, br. 8 od 19. II. 1916., str. 2.

⁴¹ *Hrvatsko pravo*, br. 7 od 17. II. 1917., str. 4.

⁴² *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1916. - 1917., Ljetopis*, str. 32.

⁴³ *Hrvatsko pravo*, br. 19 od 12. V. 1917., str. 6.

⁴⁴ *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1916.-17., str. 6.*

⁴⁵ Isto, str. 17.

izradu sanitetskog materijala.⁴⁶ U nastojanju da podupru aktivnosti usmjerene na olakšavanje položaja i njegu ranjenika, učenice varaždinske *Ženske stručne škole* su, pod nadzorom svojih učiteljica od samog početka izrađivale rubeninu za potrebe vojnih bolnica, njihovog sanitetskog osoblja i ranjenih vojnika koji su u njima bili zbrinjavani.⁴⁷ Već u prvoj ratnoj godini je za potrebe društva Crvenog križa u radionicama ove škole, tijekom svega nekoliko mjeseci, bilo izrađeno oko 800 komada raznih vrsta nove, te je k tome bilo prepravljeno još oko 160 komada stare i dotrajale rubenine.⁴⁸ S takvom se praksom nastavljalo i u sljedećim ratnim godinama. Za potrebe vojnog zapovjedništva u Zagrebu, u ovoj su školi bile izrađivane i vreće za pijesak. Tijekom školske godine 1915./16. ravnateljstvo škole je dostavilo 310 vreća od kojih je 288 komada izrađeno u školi, za što je troškove potrebnog materijala pokrio gradonačelnik Pero Magdić, dok su 22 komada poklonile same polaznice škole.⁴⁹

Tablica 7. Izradile učenice *Ženske stručne škole* u Varaždinu tijekom prvih ratnih mjeseci 1914. godine

VRSTA ARTIKLA	IZRAĐENO	PREPRAVLJENO
pregača za bolničare	46	
rubaca za bolničarke	42	
gaća	221	152
ogrtača za bolesnike	23	
ogrtača za ranjenike	7	
ogrtača za liječnike	3	
jastučnica	56	
rupčica	188	
košulja	156	159
pokrivača	1	
plahta		41
ručnika		7

Budući da je vlada, za potrebe vojnika na bojištu, službeno pozvala na prikupljanje tople zimske odjeće,⁵⁰ polaznice djevojačkih škola u varaždinskom uršulinskom samostanu su već tijekom jeseni 1914. godine, prikupile i izradile 117 komada

⁴⁶ Ivan KURTALJ: „Postanak i razvoj varaždinske tekstilne industrije - Varaždin“, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* br. 1, Varaždin 1961., str. 70.

⁴⁷ *Hrvatsko pravo*, br. 10 od 29. VIII. 1914., str. 3.

⁴⁸ *Izješće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 15.*, str. 26 - 27.

⁴⁹ *Izješće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 33.

⁵⁰ Vladina okružnica br. 24321 od 16. IX. 1914.

vunene odjeće koju su do 1. prosinca uputile na predviđenu sabirnu adresu.⁵¹ Sljedeće školske godine su polaznice spomenutih škola, od vune preuzete od gradskog poglavarstva, za istu namjenu izradile: 66 kapa, 26 pari orukavica, 12 pari rukavica, 4 para dokoljenica i 4 para čarapa.⁵² Mladež gradskih djevojačkih škola i varaždinske *Ženske stručne škole* je, uz izradu brojnih toplih odjevnih predmeta, tijekom školske godine 1915./16., za potrebe vojske isplela još 42 metra slamnatih pletenica i prostirača.⁵³ Tijekom školske godine 1916./17. polaznice spomenutih škola, su od 20-ak kilograma vune koja im je bila dostavljena za tu namjenu, izradile čarape namijenjene potrebama vojnika na bojištu.⁵⁴

Tablica 8. Podaci o prikupljanoj i izrađenoj robi u gradskoj Nižoj i Višoj pučkoj djevojačkoj školi i Ženskoj stručnoj školi u Varaždinu

ARTIKL	1914./15.	1915./16.
zimskih kapa	69	2
pari dokoljenica	39	5
pari narukvica	111	25
pari čarapa		25

Okružnicom *Službenog lista*, školska mladež je isto tako bila poticana da za potrebe vojske, pod vodstvom svojih učitelja, prikuplja ljekovito bilje. Varaždinsko *Hrvatsko pravo* povodom toga ističe sljedeće: „Vojna uprava računa i ovdje na sudjelovanje školske mladeži, a kr. zemaljska vlada pouzdano očekuje, da će se mladež pod vodstvom učiteljstva rado dati na posao da priberu potrebno ljekovito bilje za naše hrabre i vrle vojnike.“ Pritom nadalje savjetuje: „Za priredjivanje ljekarija valja sabirati koštice od bresaka i šljiva, divlji kesten, šišku te kukce nazvane babak (*Spanische Fliege*), koji žive na jasenu, jorgovanu i bagremu. Od bazge, maka, titrice, lipe i divizme velecvtjetne ljekovit je cvijet: bunike lišće u vrijeme cvatnje i sjeme kad je dozrilo; od kozje brade cvijet i list, kad biljka cvate, te podzemna stabljika u jesen i proljeće kad snijeg kopni; od velebilja list od lipnja do kolovoza, a korijen od rujna

⁵¹ *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 15.*, str. 12.

⁵² *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 12.

⁵³ Okružnice bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije br. 9307. od 4. X. 1915. i br. 30777. od 15. X. 1915., *Izvešće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 33.

⁵⁴ *Izvešće gradske niže i više pučke djevojačke škole, Ženske stručne škole i zabavišta za malu djecu u Varaždinu za školsku godinu 1916.- 17.*, str. 32.

do listopada; od stolisnika, crvene kitice i pelina cvijet i lišće; od preslice cijela biljka nad zemljom kroz cijelo ljeto od kužnjaka lišće u vrijeme cvatnje, a koštice u kolo-vozu ili rujnu; od sljeza korijen i lišće; od paprata donja stabljika s korijenom u kolo-vozu ili rujnu“.⁵⁵

Odazivajući se pozivu zemaljske vlade od 26. rujna 1914. godine, mladež varaždinskih uršulinskih škola prikupila je i očistila vreću kupinovog lišća namijenjenog za priređivanje čaja za vojsku te ga je dostavila gradskom poglavarstvu.⁵⁶ Uspjeh ove akcije bio je znatno umanjen pojavom opasnosti od epidemije šarlaha, zbog čega je bila prekinuta i nastava. No s ovom se aktivnošću nastavilo i ubuduće nakon ponovljenih poziva koje su školama upućivale zemaljske i mjesne vlasti. Tako su 23. listopada 1915. godine, gradskom poglavarstvu bila dostavljena 2,5 kg kupinova lišća koje je prikupila mladež pučkih dječaćkih škola i *Šegrtske škole*.⁵⁷ Tjedan dana kasnije učenice varaždinskih uršulinskih škola dostavile su 5,5, a 10. lipnja 1916. godine, još 10,5 kg prikupljenog lišća,⁵⁸ a akcija je bila provođena i ubuduće.

Kako je kao neposredna posljedica rata u državi bio izazvan nedostatak strateški važnih sirovina, državni vrh je povremeno pokretao sabirne aktivnosti vezane uz njihovo prikupljanje među stanovništvom. Između ostalog, bilo je inicirano prikupljanje vune, metala i gume, što je često bilo organizirano među školskom mladeži. Mladež varaždinskih škola se primjerice, odazvala pozivu zemaljske vlade na prikupljanje metala,⁵⁹ marljivo prikupljajući u domaćinstvima nepotrebne metalne predmete raznih vrsta koje su redovito dostavljali gradskom poglavarstvu. Varaždinskom gradskom poglavarstvu je primjerice 14. travnja 1915. godine, bilo dostavljeno 60 kg. metalnih predmeta koje je dotad prikupila mladež pučkih dječaćkih škola i varaždinske *Šegrtske škole*.⁶⁰ Sabirne akcije sličnog karaktera učenici su na temelju *Okružnice* od 22. listopada 1915. godine, poduzimali s ciljem da za vojne potrebe prikupe u kućanstvima nepotrebne predmete od vune i kaučuka.⁶¹ Mladež pučkih dječaćkih škola i *Šegrtske škole* je temeljem toga, 1. prosinca 1915. gradskom pogla-

---

⁵⁵ *Hrvatsko pravo*, br. 28 od 14. VII. 1917., str. 5.

⁵⁶ *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 15.*, str. 12.

⁵⁷ *Godišnji izvještaj obiju pučkih gradskih dječaćkih učiona i Šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina za školsku godinu 1915.- 1916.*, str. 6.

⁵⁸ *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskoga samostana u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 16.*, str. 12.

⁵⁹ *Dopis vis. kr. zemaljske vlade br. 9804 od 23. ožujka 1915.*, *Izveštaj o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi uršulinskog samostana u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 15.*, str. 11.

⁶⁰ *Godišnji izvještaj obiju pučkih gradskih dječaćkih učiona i Šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina za školsku godinu 1914.- 15.*, str. 7.

⁶¹ *Okružnica br. 30878 od 22. listopada 1915.*, *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1915.- 1916.*, str. 78.

varstvu dostavila 3 i pol kilograma kaučuka i kilogram vune koje su do tad uspjeli prikupiti,⁶² a ovakve su se aktivnosti organizirale i u narednom razdoblju.

Kako bi se u ratnim prilikama mladež neposredno uključila u pružanje praktične pomoći sustavu, na inicijativu tadašnjeg ravnatelja, dr. Vjekoslava Pacherau u varaždinskoj Gimnaziji bila je organizirana i udruga skauta. Oni su pomagali kod prihvata i prebacivanja ranjenika koji su željezničkim transportima stizali na varaždinski kolodvor. No zbog straha od mogućeg širenja zaraznih bolesti, njihova aktivnost kasnije je bila obustavljena. Ovoj aktivnosti se ilegalno, bez službeno registrirane organizacije, priključila i varaždinska sveučilišna mladež, pružajući pomoć pri zbrinjavanju ranjenih vojnika koji su s ratišta dovoženi u varaždinske vojne bolnice.⁶³

Uskoro nakon izbijanja rata i u Varaždin je bilo dopremljeno mnoštvo interniranih Srba iz Vojvodine i Srijema. Prvi takav transport stigao je na varaždinski željeznički kolodvor u prijepodnevnim satima 12. listopada 1914. godine, a obuhvaćao je 103 osobe obaju spolova iz Rumskog kotara, optužene za veleizdaju. Internirci su bili vrlo lošeg izgleda te su, prema ocjeni prisutnih, budili vrlo neugodan dojam.⁶⁴ Premda je u početku bilo planirano dopremanje ukupno 659 osoba, već sljedeće noći bilo je dopremljeno novih 1050 uhićenika koji su privremeno smješteni u domobranskoj vojarni.⁶⁵ Tri dana kasnije bilo je dopremljeno novih 615 osoba iz Zemunškoga kotara.⁶⁶ Vlasti su ih obično smještale po vlastelinskim imanjima u varaždinskoj okolici gdje su tijekom ratnih godina, prinudnim radom osiguravali svoju egzistenciju. Kasnije su uslijedili novi transporti interniraca čiji su sudionici pod vojničkom pratnjom bili otpremani na odredišta diljem Zagorja. Čim bi ih žandari izveli iz teretnih vagona, mladež je organizirala njihovo praćenje kako bi saznala za lokacije njihovog smještaja te im pokušala pružiti pomoć.⁶⁷ Usprkos žandarmerijskim i policijskim stražama, sveučilištarci su s internircima uspostavljali veze, donoseći im hranu i odjeću i potajno su s njima komunicirali kako bi im mogli pružiti odgovarajuću podršku.⁶⁸

---

⁶² Godišnji izvještaj obiju pučkih gradskih dječjačkih učiona i Šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina za školsku godinu 1915.- 1916., str. 6.

⁶³ Hrvatsko pravo, br. 13/4 od 24. IX. 1914., str. 2.

⁶⁴ Hrvatsko pravo, br. 16/2 od 13. X. 1914., str. 2.

⁶⁵ Hrvatsko pravo, br. 16/3 od 14. X. 1914., str. 2.

⁶⁶ Hrvatsko pravo, br. 17 od 17. X. 1914., str. 3.

⁶⁷ B. SVOBODA: Narodna revolucionarna omladina za prvog svjetskog rata u Varaždinu, str. 8.

⁶⁸ Ivan ESIH: „Narodna revolucionarna omladina Hrvatskog zagorja prije pedeset godina“, Zagorski kalendar 1966., str. 148 – 154.

NOVI POČETAK SUSTAVNOG RADA VARAŽDINSKIH SVEUČILIŠTARACA

Nakon što je početkom rata bilo uvedeno izvanredno stanje, policijskim pretragama su između ostalog, bile izvrnute i prostorije Akademskog ferijalnog kluba *Tomislav*. Ova udruga varaždinske studentske mladeži je tijekom predratnog razdoblja razvila brojne i raznovrsne oblike djelovanja od osnivanja čitaonica i knjižnica, održavanja pučkih predavanja, organiziranja analfabetskih tečajeva i drugih obrazovnih tečajeva, priređujući kulturno-prosvjetne priredbe, koncerte i amaterske predstave od čijih je prihoda često financirao i brojne dobrotvorne aktivnosti. Dio mladeži bio je poslan na bojište pa je u gradu ostao minimalan broj sveučilištaraca od kojih su se neki, poput Ota Šantela, našli na udaru režima.⁶⁹ Organizacija varaždinskih sveučilištaraca bila je znatno oslabljena, a njezin legalni rad kao i rad ostalih građanskih udruga, bio je zakonom zabranjen, pa se njihova daljnja aktivnost u novim okolnostima mogla nastaviti samo ilegalno. No pogoršavanje stanja na bojištima i otežane okolnosti u državi potaknule su novog cara Karla i monarhijske vrhove da dozvole obnovu parlamentarnog sustava i liberalizaciju društvenog i političkog života u zemlji. Tek u novim, potpuno izmijenjenim okolnostima koje su sve više ukazivale na mogući raspad Monarhije,⁷⁰ varaždinska mladež se nakon objavljivanja *Svibanjske deklaracije*, usmjerila na traženje novih rješenja za nacionalno pitanje Južnih Slavena. Uz nastojanje da se okupe hrvatski nacionalni prostori, oni su prema završetku rata, sve više radili i na objedinjavanju čitavog jugoslavenskog prostora. U novonastalim okolnostima, do proljeća 1917. godine, djelovali su spontano, ne izabirući vodstvo, a zatim su izabrali novi ilegalni odbor Akademskog ferijalnog kluba *Tomislav* čiji je predsjednik postao Oskar Lypolt, a potpredsjednik, Božo Jambrešak. Dužnost tajnika je preuzeo Branko Svoboda, dok je na dužnost blagajnika bio izabran Emanuel Polak-Poljanić. Članovi ovog odbora postali su Vladimir Janković, Miroslav Posmodi i Nikola Weisz.⁷¹ Potaknuti političkim prilikama i razvojem ratnih događanja, varaždinski sveučilištarci su s još većim zanosom nego u predratnom periodu, obnovili svoju društvenu, humanitarnu i političku djelatnost.⁷² U tu svrhu oni su u Varaždinu i njegovoj široj okolici organizirali izuzetno bogat, sustavni dobrotvorni i kulturno-prosvjetni rad, a usporedo s time poduzimali su i brojne nacionalno-političke aktivnosti. Čvršće se povezujući s varaždinskim srednjoškolicima, oni su u svoju, u početku još uvijek ilegalnu organizaciju, primali

---

⁶⁹ B. SVOBODA: *Nekadašnji revolucionarni rad zagorske omladine*, str. 113.

⁷⁰ *Spomenica i zapisnici varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“*, str. 2.

⁷¹ B. SVOBODA: *Narodna revolucionarna omladina za prvog svjetskog rata u Varaždinu*, str. 66.

⁷² *Spomenica i zapisnici varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“*, str. 2.

prvenstveno one koji su prethodno prisegnuli da će raditi na rušenju Monarhije i na ujedinjavanju Južnih Slavena,⁷³ a manja skupina mlađih gimnazijskih profesora osobno se angažirala, podupirući njihov rad. Nakon što je na čelo kluba bio izabran dotadašnji tajnik, student prava Branko Svoboda,⁷⁴ aktivnosti ove udruge su se u zadnjoj godini svjetskog sukoba, posebno intenzivirale.

Prvi njihov otvoreni istup u javnosti, bila je glazbeno-dramska priredba upriličena u Varaždinu 28. rujna 1917. godine, čiji je čisti prihod bio namijenjen osnivanju pučke knjižnice i uzdržavanju siromašnih međimurskih učenika koji su se školovali u Varaždinu. Zbog velikog zanimanja javnosti ova je manifestacija dan kasnije morala u cijelosti, biti ponovljena.⁷⁵ Sveučilištarci su u okviru pripremljenog programa, izveli tročinku *Ilirci* Vladimira Lunačeka koja je tematizirala *srpanjske žrtve* kao jednu od najupečatljivijih epizoda iz preporodnog razdoblja te je ovom prilikom bila po prvi put prikazana. Predstavu su sami režirali, a prema sugestijama svojeg člana, Franje Maixnera, izradili su i scenarij. Urednik zagrebačke *Hrvatske države* dr. Budislav Anđelinović tom je prigodom održao predavanje o historijatu ideje narodnog jedinstva, što je zapravo bilo prvo pučko javno predavanje koje je u ratnim okolnostima bilo namijenjeno širim građanskim slojevima. Nakon toga je predstavnik sveučilištaraca na tzv. političkom *komersu* javno iznio ideju o ujedinjavanju Hrvata, Srba i Slovenaca i naglasio da je cilj djelovanja ove studentske organizacije probuditi nacionalnu i političku svijest kako bi se spremno dočekalo slobodu i ujedinjenje svih Južnih Slavena.⁷⁶ Uslijedio je koncertni dio večeri sastavljen od obrada slovenskih, srpskih i međimurskih narodnih skladbi u izvedbi *Tomislavovog* muškog i mješovitog zbora koji je vrlo temeljito pripremio dirigent varaždinskih sveučilištaraca, Ernest Krajanski.⁷⁷ U restauraciji *Novak* uslijedila je vrlo posjećena zabava s plesom. Samo pomoću pretplata uglednih osoba iz javnog kulturnog i političkog života Varaždina i Županije prikupljen je novčani iznos od 1475 kruna, dok je, zahvaljujući prinosima članova hrvatskog Sabora, prikupljeno još 490 kruna.⁷⁸

Kako bi pri realizaciji ovih aktivnosti bili maksimalno neovisni, sveučilištarci su nastojali da njihovi programi donose i financijsku dobit kojom bi se provođene aktivnosti same financirale, a pritom bi ostvareni prihod usmjeravali u humanitarne aktivnosti. Stoga su pokrenuli sustav pučkih javnih predavanja i koncerata

---

⁷³ B. SVOBODA: *Narodna revolucionarna omladina za prvog sojetskog rata u Varaždinu*, str. 10.

⁷⁴ Isto, str. 66.

⁷⁵ *Hrvatska država*, br. 25 od 2. X. 1917., str. 3.

⁷⁶ Aleksandar KOVAČIĆ: „Pedeset godina narodnog sveučilišta u Varaždinu“, *Pedeset godina narodnog sveučilišta u Varaždinu (1917.- 1967.)*, separat *Obrazovanje odraslih* br. 9 - 10/1967., str. 63.

⁷⁷ *Spomenica i zapisnici varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“*, str. 3.

⁷⁸ *Hrvatsko pravo*, br. 41 od 13. X. 1917., str. 4.

Tomislavovog pjevačkog zbora, često popraćenih zabavom i plesom tijekom kojih su bila organizirana sustavna prikupljanja novčanih priloga u dobrotvorne svrhe.

KONCERTNE PRIREDBE

Budući da je Akademski ferijalni klub *Tomislav* i tijekom rata uspio okupiti vrlo kvalitetan pjevački zbor, varaždinski sveučilištarci su nakon obnove svoje organizirane djelatnosti u zadnje dvije ratne godine, povremeno počeli priređivati atraktivne i izuzetno dobro posjećene koncerte.⁷⁹ Ovi su koncerti, uz obnovu zamrlog društvenog života i postizanje visoke razine umjetničkog djelovanja, često bili izvor prikupljanja novčanih sredstava potrebnih za pokrivanje organizacijskih troškova, ali i za podupiranje ostalih, posebno humanitarnih aktivnosti. Izuzetno veliko oduševljenje varaždinskog slušateljstva potaknuo je *Tomislavov Slavenski koncert* priređen 17. siječnja 1918. godine u varaždinskom gradskom kazalištu. S obzirom da je njegova dvorana bila ispunjena do posljednjeg mjesta, ovaj je program radi velikog zanimanja slušateljstva, morao biti ponovljen i sljedeće večeri.⁸⁰ Pod ravnanjem dirigenta, dr. Ernesta Krajanskog, *Tomislavov* mješoviti i muški zbor tom su prilikom izvodili isključivo slavenske skladbe istaknutih skladatelja poput: Žganca, Pirnata, Dvoržaka, Suka, Albinia, Hatzea, Ondričeka, Grečanjina i Zajca. Kao gosti tom su prilikom nastupili zagrebački virtuoz na violini, Miroslav Schlick i pijanistica Margita Rosenberg.⁸¹ Čisti prihod ostvaren ovim koncertima bio je namijenjen zbrinjavanju ratne siročadi iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Istre te za pružanje potpore siromašnim jugoslavenskim sveučilištarcima.⁸²

Sljedećega dana sveučilištarci su i u Ivancu priredili *slavenski koncert* koji se programom nije bitno razlikovao od varaždinskog. Kao solisti su ovoga puta nastupili gospodin Domanjko i Vernik, dok je tamburaški zbor također izveo nekoliko vrlo zapaženih točaka. Poslije koncerta bila je priređena zabava na kojoj je gospodin Božidar Kukuljević Sakcinski izrekao pohvale i nazdravio radu varaždinskih sveučilištaraca.⁸³ Nova serija *Tomislavovih* koncerata čiji je program, namjerno i planski, bio sastavljan uglavnom od skladbi slavenskog porijekla, uslijedila je tek u ljetnim mjesecima 1918. godine. U okviru koncerta održanog 28. srpnja 1918. godine u Varaždinskim Toplicama u prostoru tamošnjeg svratišta, *Tomislavov* muški zbor pod ravnanjem dr. Ernesta Krajanskog, izveo je primjerice, 10-ak južnoslavenskih i dvije

---

⁷⁹ B. SVOBODA: *Pedeset godina opstanka prvog hrvatskog narodnog sveučilišta u pokrajini*, str. 160.

⁸⁰ *Spomenica i zapisnici varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“*, str. 4.

⁸¹ *Hrvatsko pravo*, br. 4 od 26. I. 1918., str. 4.

⁸² *Hrvatsko pravo*, br. 1 od 12. I. 1918., str. 4.

⁸³ *Hrvatsko pravo*, br. 4 od 26. I. 1918., str. 3.

slovačke narodne pjesme koje su oduševile slušateljstvo.⁸⁴ Čisti dobitak ostvaren ovom manifestacijom bio je namijenjen zbrinjavanju *jugoslavenske siročadi i školovanju međimurskih Hrvata*.⁸⁵

Novi koncert varaždinskih sveučilištaraca bio je priređen u Krapini u nedjelju 11. kolovoza 1918. godine u kombinaciji s predavanjem varaždinskog gimnazijskog profesora Krešimira Filića. Kao bliski suradnik sveučilištaraca on je slušateljstvu predstavio temu *Zadaci naše inteligencije* u kojoj je u nekoliko crta naznačio spemenuite zadatke, upozoravajući pri tom na dosadašnji nehaj i zanemarivanje brige oko buđenja narodne svijesti.⁸⁶ U okviru glazbenog dijela manifestacije *Tomislavov* muški zbor pod ravnanjem dr. Ernesta Krajanskog izveo je 10-ak pjesama s južnoslavenskih prostora i četiri slovačke narodne pjesme, koje je slušateljstvo pozdravilo s oduševljenjem, poprativši ih pljeskom i klicanjem narodnom jedinstvu, pa je koncertna večer poprimila projugoslavensko obilježje. Poslije koncerta građanstvo je priredilo *komers* na kojem je pjevače pozdravio tadašnji krapinski načelnik koji se vrlo pohvalno izrazio o radu sveučilišne mladeži. I ova je manifestacija, na prijedlog dr. Crkvenca, bila iskorištena za prikupljanje dobrovoljnih priloga za jugoslavensku siročad te je tom prilikom bila sakupljena svota od 580 kruna.

U sličnom se ozračju odvijala i višednevna turneja pjevačkog zbora Akademskog ferijalnog kluba *Tomislav* u Križevcima, Bjelovaru i Koprivnici koja je bila organizirana u periodu od 29. do 31. kolovoza 1918. godine.⁸⁷ Premda je vlast u Križevcima, za razliku od ostalih priredaba, zabranila održavanje predviđenog javnog predavanja, nastup varaždinske sveučilišne mladeži, sastavljan obično od koncerta slavenskih skladbi i popraćen odgovarajućim tematski provokativnim pučkim javnim predavanjem, svuda je bio dočekivan s vrlo izraženim oduševljenjem slušateljstva. Predavač zborovođa i solisti kao i ostali pjevači redovito su bili nagrađivani cvijećem, a mnoge točke su na traženje slušateljstva, morale biti ponavljane. Budući da je u svim mjestima poslije koncerta priređivan *komers*, obično je bila organizirana i sabirna akcija, a čisti prihod prikupljen tijekom ovih manifestacija, kao i do tad, bio je namijenjen školovanju međimurskih učenika i zbrinjavanju jugoslavenske siročadi.⁸⁸

Budući da je nestašica hrane s vremenom postajala jedan od najizraženijih problema kojim je u čitavoj Monarhiji bila žestoko pogođena i mladež, rješavanju ovog pitanja, uz postojeće dobrotvorne udruge, sve više su se počele posvećivati

---

⁸⁴ *Volja naroda*, br. 5 od 1. VIII. 1918., str. 4.

⁸⁵ *Volja naroda*, br. 4 od 25. VII. 1918., str. 3.

⁸⁶ *Volja naroda*, br. 7 od 15. VIII. 1918., str. 5.

⁸⁷ *Spomenica i zapisnici varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“*, str. 6.

⁸⁸ *Volja naroda*, br. 11 od 12. IX. 1918., str. 3.

udruge varaždinske mladeži. Tako je gimnazijsko *Potporno društvo* tijekom ratnih godina sve više pojačavalo aktivnost u pružanju potpore svojim siromašnim učenicima. Osim neophodnog pomaganja pri znatno otežanom nabavljanju hrane, ono je nastojalo omogućiti besplatno liječenje, olakšati nabavku odjeće i obuće i pružiti pomoć pri nabavljanju lijekova i školskih knjiga onima kojima to roditelji, zahvaćeni ratnom neimaštinom, nisu mogli osigurati.⁸⁹

Posebno značajnom pokazala se i potpora koju je varaždinska mladež predvođena sveučilištarcima, tijekom rata pružila međimurskim učenicima koji su se zatekli na školovanju u Varaždinu te su u zadanim okolnostima otežano održavali vezu s roditeljskim domom.⁹⁰ Novčanim sredstvima prikupljenim priređivanjem humanitarnih priredaba, mladež je nastojala pomagati oko njihove prehrane i opskrbe, podupirala njihovo školovanje i olakšavala pronalaženje odgovarajućih stanova za njihov smještaj. Isto tako sveučilištarcu su vodili brigu i o međimurskoj mladeži koja je u Varaždinu tražila mogućnost naukovanja ili zapošljavanja kod ovdašnjih obrtnika.⁹¹

Varaždinski studenti odlučili su pokrenuti rad organizacije koja bi u Varaždinu i njegovoj široj okolini, preuzela brigu oko zbrinjavanja siročadi iz najugroženijih područja zahvaćenih glađu i neimaštinom. Ustanovljeno je da su djeca u nekim krajevima poput Dalmacije i Bosne, zahvaljujući ratnim nedaćama, bila izvrgnuta raznim bolestima, a zbog kroničnog nedostatka hrane, čak i umiranju. Kako je pomor u nekim pasivnim područjima, već 1917. godine, poprimio zabrinjavajuće razmjere u Hrvatskoj je bio potaknut pokret za spašavanje glađu ugrožene djece, koji se tijekom 1918. godine raširio čitavom zemljom.⁹² U Varaždinu je na poticaj sveučilištaraca, već 1917. godine, bio osnovan *Odbor varaždinskih žena za jugoslavensku siročad* čija je prva predsjednica bila supruga varaždinskog gradonačelnika, gospođa Zora Magdić.⁹³ Spomenuti odbor je u ovim krajevima preuzeo brigu oko smještaja, prehrane i odgoja ove siročadi, a sveučilištarcu su s njim kvalitetno surađivali i materijalno ga pomagali. Kako bi suradnja bila što učinkovitija, sveučilištarcu su u taj odbor već prve godine delegirali svoje članove Branka Svobodu i Emanuela Polaka-Poljanića, dok je sljedeće godine, uz Svobodu, tu ulogu preuzeo Miroslav Posmodi.⁹⁴

---

⁸⁹ *Izveštaj kr. velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1914.- 1915.*, str. 113.

⁹⁰ B. SVOBODA: *Nekadašnji revolucionarni rad zagorske omladine*, str. 120.

⁹¹ *Volja naroda*, br. 11 od 12. IX. 1918., str. 4.

⁹² *Hrvatska država*, br. 163 od 6. VIII. 1918., str. 2.

⁹³ B. SVOBODA: *Narodna revolucionarna omladina za prvog sojetskog rata u Varaždinu*, str. 14.

⁹⁴ B. SVOBODA: Isto, str. 67.

ZAKLJUČAK

Želeći što uspješnije kontrolirati stanje unutar svojih granica, monarhijske su vlasti tijekom prvih ratnih godina, paralizirale cjelokupni društveni i politički život u zemlji. S obzirom da niti rad omladinskih udruga nije bio dozvoljen, dobrotvorne aktivnosti varaždinske mladeži bile su inicirane i usmjeravane kroz postojeće strukture vlasti. Time su gotovo u potpunosti izgubile obilježja spontanosti i samoinicijativne djelatnosti. Vlasti su ih poticale neposrednim službenim obraćanjem i pozivima upućenim ravnateljstvima pojedinih školskih ustanova. Pozivi na prikupljanje dobrotvornih priloga bili su upućivani s gotovo svih razina vlasti u obliku carsko-kraljevskih uredaba, *otpisa* upućenih od Bana i Sabora, *okružnica* zemaljske vlade, najčešće njezinog odjela za bogoštovlje i nastavu ili poziva varaždinskog velikog župana, načelnika i gradskog poglavarstva. Kao reakcija na spomenute poticaje, među učenicima svih varaždinskih škola tijekom rata su u različite svrhe redovito bili prikupljeni dobrotvorni prilozima među kojima su značajan udio predstavljali prilozima u gotovom novcu. Zahvaljujući nedostatku strateški važnih sirovina, vlasti su sustavno koristile dobrotvorni rad učenika za prikupljanje ljekovitog bilja, metala, gume i vune. Pritom su organizirale izradu rubenine i onih odjevnih predmeta koji su bili neophodni pri obavljanju sanitetskih aktivnosti ili potrebni vojnicima na bojištima.

Liberalizacijom društvenog i političkog života u Monarhiji, ubrzo je bio obnovljen i rad varaždinskog Akademskog ferijalnog kluba *Tomislav* koji je tijekom posljednje dvije ratne godine samoinicijativno organizirao vrlo intenzivnu humanitarnu aktivnost. Sredstva potrebna za njezinu realizaciju obično su prikupljali zahvaljujući priređivanju kvalitetnih priredaba kulturnog, obrazovnog i zabavnog karaktera. Pri tom su pružali potporu brojnim ratnim stradalnicima neovisno o njihovoj nacionalnoj, vjerskoj ili društvenoj pripadnosti. No usporedo s tim su prikriveno provodili intenzivnu političku i prosvjetnu aktivnost, usmjerenu na podizanje obrazovne razine i oblikovanje nacionalne svijesti širih slojeva stanovništva, što je u konačnici vodilo rušenju postojeće države i dotadašnjeg političkog sustava. Rješenje nacionalnog pitanja na ovim prostorima tražili su u stvaranju nove jugoslavenske države.

LITERATURA

1. Darko DUKOVSKI: *Povijest srednje i jugoistočne europe 19. i 20. stoljeća*, Zagreb, 2005.
2. Josip HORVAT: *Pobuna omladine 1911.-1914.*, Zagreb 2006.
3. Josip HORVAT: *Politička povijest hrvatske*, Zagreb 1989.
4. Petra MARINCEL: „Gospodarski život grada“, Katalog izložbe *Narod u nevolji veliki rat na varaždinskom području*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin 2014.
5. Ivan KURTALJ: „Postanak i razvoj varaždinske tekstilne industrije - Varaždin“, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* br. 1, Varaždin 1961.
6. Ivan ESIH: „Narodna revolucionarna omladina Hrvatskog zagorja prije pedeset godina“, *Zagorski kolendar 1966*.
7. Aleksandar KOVAČIĆ: „Pedeset godina narodnog sveučilišta u Varaždinu“, *Pedeset godina narodnog sveučilišta u Varaždinu (1917.- 1967.)*, separat „*Obrazovanje odraslih*“ br. 9-1'0/1967.
8. *Prilozi historiji Varaždina 1967.*, Varaždin 1967.
9. Branko Svoboda: „Pedeset godina opstanka prvog hrvatskog narodnog sveučilišta u pokrajini“, *Zagorski kolendar 1967*.
10. Gustav PIASEK: „Hospitoli i razvoj bolničke djelatnosti u Varaždinu“, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* br. 6, Varaždin 1981.

SAŽETAK

DOPRINOS VARAŽDINSKE MLADEŽI DOBROTVORNIM AKTIVNOSTIMA TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Dobrotvorni rad varaždinske mladeži u prve dvije ratne godine bio je pod potpunom kontrolom službenih vlasti. Svodio se na sakupljanje novčanih priloga potrebnih za zbrinjavanje ratnih stradalnika, priređivanje priredaba humanitarnog karaktera te na prikupljanje odjeće i deficitarnih sirovina. U njegovoj organizaciji i realizaciji sudjelovali su učenici i prosvjetni djelatnici svih varaždinskih pučkih i srednjih škola ovisno o svojim mogućnostima.

Tijekom posljednje dvije ratne godine u Austro-Ugarskoj monarhiji je nastupila liberalizacija društvenog i političkog života. To je omogućilo obnavljanje rada varaždinskog Akademskog ferijalnog kluba *Tomislav* koji je ubrzo ponovno razvio suradnju sa srednjoškolskom, posebno sa gimnazijskom mladeži. Sve do kraja svjetskog rata, uslijedilo je razdoblje intenzivnog političkog i kulturno-prosvjetnog djelovanja koje je organizirano kroz formu masovnih pučkih javnih predavanja i koncerte *Tomislavovog* pjevačkog zbora i orkestra priređivane u Varaždinu i selima njegove okolice. Sredstva prikupljena na ovim manifestacijama bila su, između ostalog, namijenjena pomaganju ratnoj siročadi, udovicama i obiteljima poginulih vojnika, invalidima i međimurskim učenicima na školovanju u Varaždinu. Nacionalna svijest stanovništva, ovim je aktivnostima bila usmjeravana prema rušenju postojećeg režima i traženju novog načina rješavanja nacionalnog pitanja unutar južnoslavenske zajednice.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat; dobrotvorne aktivnosti; Akademski ferijalni klub *Tomislav*.

SUMMARY

VARAŽDIN YOUTH'S CONTRIBUTION TO CHARITY ACTIVITIES DURING THE FIRST WORLD WAR

During the first two war years, voluntary work of the Varaždin youth was subject to absolute control of the authorities. Their activity came down to collecting money for aiding casualties of war, organizing humanitarian events as well as collecting clothes and scarce materials. The organization and realization of the mentioned activities was performed by students and teachers from all public elementary and high schools in Varaždin to the best of their abilities.

During the last two years of the war, Austria-Hungary experienced a liberalization of social and political life. This fact led to a reactivation of the Varaždin Academic Youth Club *Tomislav*, which soon revived its cooperation with high-school students, especially Gymnasium students. Until the end of the world war, what followed was a period of intense political, cultural and educational activity organized through mass public lectures as well as concerts performed by the *Tomislav* choir and orchestra in Varaždin and nearby villages. The profit earned through those events was intended for helping orphans, widows and

families of the soldiers killed in action, war invalids and students from the Međimurje region who were schooled in Varaždin. The mentioned events were aimed at raising the national awareness of the population and overthrowing the regime, i.e. finding a new way of solving the national issue within the South Slavic community.

Key Words: First World War; humanitarian activities; Academic Youth Club *Tomislav*.